

Danijela LAKETIĆ

EKONOMSKE SLOBODE KAO BITAN PREDUSLOV ZA BRŽI EKONOMSKI RAZVOJ JEDNE ZEMLJE

UVOD

Ideološki pokret koji služi promovisanju ekonomskih sloboda jeste (i) globalizacija, koja se javlja kao jedan od uzroka stalnih i dubokih promjena u okruženju. S obzirom na to da visok stepen zastupljenosti ekonomskih sloboda svakako doprinosi poboljšanju imidža jedne zemlje, tako i Crna Gora kao država u razvoju (usponu), koja ide pravim smjerom ekonomskih reformi, treba da prepozna, insistira i naglasi sprovođenje ekonomskih (i političkih) sloboda.

Kao trenutno najmlađa država na svijetu, sa izuzetnim potencijalima na svim poljima, Crna Gora ima veliku priliku da postane jedna od najznačajnijih „malih” država, sa performansama koje bi je činile jednom od najpogodnijih zemalja za poslovanje. Shvatanje razvoja u Crnoj Gori mora ići u korak sa ispunjavanjem uslova globalizacije i priključenja Evropskoj uniji u skladu sa otvorenom i slobodnom tržišnom ekonomijom.

Šta su to ekonomske slobode?

Ekonomska sloboda kao bitan preduslov za svaku drugu slobodu ne može biti sloboda od ekonomske brige, već to mora da bude sloboda naše ekonomske aktivnosti, koja, uključujući pravo na izbor, neizbježno nosi rizik i odgovornost za to pravo (Hayek). Kako su za razvoj jedne ekonomije državne granice sve manje važne, tj. imajući u vidu da smo duboko zagazili u eru globalizacije, da želimo da poslužemo u uslovima

otvorene i tržišno orijentisane privrede, da idemo u pravcu pridruživanja Evropskoj uniji, to još dosta posla treba uraditi. Od promjena načina razmišljanja u pojedinim sferama, do konkretizacije i operacionalizacije odluka u skladu sa jasno definisanim pravilima igre, sve u skladu sa evropskim standardima.

Suštinski dio ekonomskih sloboda jeste sloboda da biramo kako ćemo upotrijebiti naš prihod, koliko da potrošimo na sebe i na koje stvari, koliko da uštedimo i u kojem obliku, koliko da damo drugom i kome. Drugi suštinski dio ekonomskih sloboda je sloboda da se upotrijebe sredstva koja posjedujemo u skladu sa našim sopstvenim vrijednostima – sloboda da se bavimo bilo kojim zanimanjem, uđemo u bilo koji poslovni poduhvat, sve dok to činimo na dobrovoljnoj bazi i ne oslanjamo se na silu da prinudimo druge (Friedman). Poenta je osloboditi stvaralačku energiju pojedinca.

Ekonomske slobode su bitan uslov za rast i obezbjeđenje povoljnog ambijenta za strane investicije, s obzirom na to da kapital dolazi u one zemlje koje obezbjeđuju najbolje uslove za njegovu oplodnju. Ovaj ambijent pruža liberalno orijentisana ekonomija koja podrazumijeva visok stepen zastupljenosti ekonomskih sloboda. U najkraćem, govorimo o ekonomiji koja obezbjeđuje slobodu pojedinca i nepovredivost privatne svojine, gdje on sam odlučuje o korisnosti svojih projekata, slijedeći svoj lični interes, a sve u skladu sa mogućnostima i pravilima koje diktira tržište.

Ciljevi ekonomskog razvoja jednog društva zavise od resursa ekonomskog, političkog i kulturnog nivoa, a isti treba da se ostvare transformacijom svih struktura društva. Treba da postoji vizija budućnosti društva, koja bi definisala određene kvantitativne ciljeve, kao što su transformacija i kreacija novih institucija, kapitala i mehanizama regulacije i motivacije.

Savremeni razvojni proces je kompleksan, pa postupak kreiranja strategije treba da bude uslovljen novim načinom razmišljanja, većim brojem kvalitetnih informacija, znanja, gdje smo svi svjesni da su potrebe velike, a resursi, naročito malih država, ograničeni. Pored limitiranih resursa, prisutne su još i ograničene sposobnosti u okviru državne administracije, preduzetničkih sposobnosti i sposobnosti menadžmenta.

Globalizacija je dinamičan proces koji nosi preraspodjelu moći u svijetu, gdje (posebno) male zemlje moraju tražiti prostor kroz nove strategije razvoja, odnosno naučiti lekciju istorije i na taj način mijenjati ponašanje. Razvija se uporedo sa mnogim ekonomskim procesima, poput

ekonomске liberalizacije i denacionalizacije robnih i finansijskih tokova na svjetskom tržištu.

Pojava novih oblika spajanja (i kupovine) raznih firmi, tzv. strategijske alijanse, obezbjeđuje velike konkurentske prednosti u globalnoj privredi. Radi se o oblicima partnerstva, odnosno povezivanja specifičnih aspekata i interesa poslovanja dvije ili više firmi na bazi zajedničkih ulaganja, davanja licenci, kooperacije i sl., zbog pristupa nekim tržištima, poboljšanja konkurentske pozicije, osvajanja novih tehnologija, podjele rizika i sl. Firme ostaju nezavisne i poslije formiranja alijanse, koja podrazumijeva zajedničko obavljanje saglasnih ciljeva, kontrolu i diobu rezultata. Rivali često postaju partneri, kao i međusobno nepovezane firme unutar grane. Zahvaljujući liberalizaciji i deregulaciji, višestruko su povećani obim transakcija i mobilnost kapitala, smanjeni transakcioni troškovi, internacionalizovani njegovi tokovi i pomjereni prema institucionalizovanim investitorima.

Obim i dinamika savremenih promjena koje sobom donosi globalizacija, naročito u posljednje dvije decenije, revolucionarniji su, kompleksniji i značajniji nego ikad. Kao bitan „rezultat” imamo sve veći stepen individualizacije ličnosti, odnosno, isticanje pojedinca u prvi plan i sve veći stepen zaštite njegovih prava. Oslobođajući prostor za promjenu svijesti i kreativnost, smanjuju se ograničenja formacijskog, ideološkog, političkog, nacionalnog i organizacionog karaktera, tj. daje se prostora inovativnom potencijalu, što vodi ka većem stepenu ekonomskih sloboda.

KONKURENTSKE PREDNOSTI

U dinamičnom procesu globalizacije, promjene utiču na značajno poboljšanje performansi firmi, a samim tim i na stvaranje konkurentskih prednosti i kompetencija. Nove tehnologije stvaraju nove šanse, uklanjaju barijere za internacionalnu trgovinu i investiranje, povećavaju transparentnost poslovanja zahvaljujući razvoju informacionih tehnologija, itd. (R. Jovović). Jednu od najjačih pokretačkih poluga savremene civilizacije predstavlja uzajamna povezanost i zavisnost tržišnog privređivanja i tehnološkog progressa, a ta povratna sprega je dokazala svoju efikasnost u razvijenim privredama, u kojima se tehnološki progres podržava stalnom ekspanzijom kapitala i njegovim ulaganjem u profitabilne djelatnosti. Inovativna organizacija počiva na stalnom učenju, tj. usavršavanju postojećih znanja i sticanju novih.

Globalna konkurentnost podrazumijeva, pored ostalog, sinergiju raznih znanja, vještina, inovacija, brzu adaptaciju, istraživačko-razvojnu strategiju, nove proizvode, visoke kvalitete i pouzdanost proizvoda, savremeni dizajn, novu tehnologiju, organizacione promjene, marketing i menadžment potencijale, mrežno poslovanje i sl., što sve obuhvata navedeni termin kompetentnosti. Suština kompetentnosti je u kombinovanju komplementare stručnosti i znanja zaposlenih u firmi, na bazi kojih se vrši prilagođavanje promjenama u okruženju i tako ostvaruje konkurentna prednost. Definiše se kao unikalni set mogućnosti firme i predstavlja skup organizacionih sposobnosti i znanja koja omogućavaju formiranje uspješne poslovne strategije (J. Goddard).

Znanje je, dakle, odlučujući faktor poslovnog uspjeha i konkurentne prednosti globalne privrede u sadašnjosti i budućnosti. Novo vrijeme je nametnulo i nove parametre moderne ekonomije: znanje, informacije, istraživanja i razvoj, inovacije i informatičke tehnologije. Nije dovoljno imati predispozicije za napredak. Moramo biti konkurentni. To znači biti bolji, efikasniji od drugih. Konkurentna prednost je važnija od komparativne (prirodne) prednosti. U tom smislu je otvaranje crnogorske ekonomije i razvoj kroz strateško partnerstvo snažan razvojni oslonac ekonomskog razvoja u Crnoj Gori (V. Vukotić).

Informacije i znanje se u teoriji i praksi sve više tretiraju kao direktne proizvodne snage (*immediately productive force*) i imaju mnoga svojstva kao i svaka druga roba, tako da se na tržištu pojavljuje ponuda i tražnja informacija, koje imaju svoju cijenu, troškove proizvodnje i sl. Poseban značaj imaju zato što se mogu višestruko koristiti, jer se dijeljenjem uvećavaju, razni potrošači ih koriste na različite načine i sl. Značaj informacija u savremenoj ekonomiji i društvu dobro ilustruje formulacija iz Programa politike u oblasti informacionih resursa Univerziteta Harvard: „Bez materijala ništa ne postoji. Bez energije se ništa ne dešava. Bez informacija ništa nema smisla” (*The program of Information Resources Policy 1989, p. 3*). Upravo ljudi sa svojim znanjem čine organizacije različitim, manje ili više uspješnim (ili neuspješnim). Znanje je postalo prioritetan i strategijski resurs firmi.

Globalne strategije su dominantno zasnovane na znanju, a nacionalne ih podržavaju i prilagođavaju im se u manjoj ili većoj mjeri. Tu alternativa praktično ne postoji, tako da moramo živjeti s nealternativnošću globalizacije kao izvora sukoba, šansi, rizika i konkurencije. Moramo joj se prilagođavati i pokušavati od nje izvući što više koristi, iskoristiti

što više šansi i mogućnosti koje ona pruža, pri svemu tome sačuvati što više svojih pozitivnih ekonomskih specifičnosti. Ona ruši, zamagljuje i marginalizuje sve ranije kriterijume podjele (političke, ideološke, nacionalne, klasne, rasne, vjerske i sl.) i potčinjava ih racionalnom i univerzalnom ekonomskom kriterijumu, koji, po prirodi stvari, vodi dominaciji i moći onih koji raspolažu mobilnim kapitalom, tehnologijom, znanjem i informacijama.

IMPLEMENTACIJA I MJERENJE EKONOMSKIH SLOBODA

Reforme koje kreiraju otvoreno tržište predstavljaju povoljan ambijent za poboljšanje ekonomske perspektive zemlje. Tako je i reforma finansijskog tržišta, kao jedan od ključnih elemenata ukupnog programa ekonomskih reformi u Crnoj Gori, bila neophodna i važna. Pored ranije donijete pravne regulative koja uređuje organizaciju i poslovanje Centralne banke Crne Gore, banaka i drugih finansijskih organizacija, neophodno je bilo urediti funkcionisanje i drugih segmenata finansijskog tržišta, a sve u skladu sa međunarodnim standardima i potrebama.

Institucije savremenog finansijskog tržišta mogu se razvijati samo u uslovinama otvorene privrede, liberalnog ekonomskog sistema i slobodne tržišne ekonomije. U Crnoj Gori je dosad privatizovano preko 85% državnog kapitala, pa je i sprovođenje postupka privatizacije privrede zahtijevalo uspostavljanje i obezbjeđivanje funkcionisanja modernog finansijskog tržišta sa svom infrastrukturom koja prati to tržište, sve u cilju stvaranja institucionalne sredine koja usmjerava privatni kapital ka stabilnom i postojećem rastu.

Mislim da će dalji razvoj našeg ekonomskog sistema teći u pravcu razvoja fundamentalnih tržišnih institucija koje oblikuju novu ekonomsku paradigmu i način rješavanja problema, gdje se prvenstveno misli na dominaciju privatne svojine, pravnu sigurnost i sve manje miješanja države u privredni život. U cilju davanja smjernica za kvalitetno implementiranje ekonomskih sloboda, uz istovremeno smanjenje rizika, posebno treba obratiti pažnju na sledeće:

– *Zaštitu svojinskih prava* – investitori će ući u neki aranžman samo ukoliko su sigurni i zaštićeni tako da im niko ne može osporiti pravo na upotrebu svojine i prisvajanje prinosa.

– *Kvalitet finansijskih informacija i poboljšanje korporativnog upravljanja* – kvalitetne informacije na finansijskom tržištu su neophodne za njegovo dobro funkcionisanje, kao i pravovremeno izvještavanje u skladu sa standardima. Potencijalni investitori moraju imati uvid u upravljanje preduzećima u koja su uložili svoj kapital.

– *Ojačati pravni sistem* – da bi svojinska prava bila na pravi način zaštićena, pravni sistem mora biti efikasan.

– *Svesti korupciju na najmanji mogući nivo* – ovo takođe vodi jačanju zaštite svojinskih prava, s obzirom na to da sumnja u korumpiranost okruženja vodi ka neizvjesnosti kod investitora, pri čemu se ne može realno procijeniti kvalitet tržišne konkurencije i mogućnost isticanja sopstvenih konkurentskih prednosti.

– *Smanjiti intervenciju države u okviru privatnog biznisa (osim u dijelu gdje se definišu pravila igre)* – preveliko uplitanje države u poslovno odlučivanje vodi ka neefikasnoj alokaciji kapitala. Svi učesnici koji nisu profitno orijentisani i ne snose rizik (pogrešno) donesene odluke ne vode ka funkcionisanju tržišta na pravi način. „Državnik koji bi pokušao da određuje ljudima na koji način da upotrijebe svoj kapital, ne samo što bi se opteretio suvišnom brigom nego bi preuzeo ovlašćenje koje ne bi moglo da se povjeri nikakvom savjetu ili senatu, i koje nigdje ne bi bilo tako opasno kao u rukama čovjeka koji je dovoljno lud i uobražen da zamišlja kako je za to sposoban” (Adam Smit).

Ukoliko se bude vodilo računa o gorenavedenom, liberalizacija kroz finansijsku globalizaciju može da se usmjeri na pravi način. Strane investicije donose zdravu konkurenciju i unapređuju postojeći finansijski sistem, a kapitalno otvaranje doprinosi povećanju likvidnosti sistema, sniženju troškova kapitala i ostvarenju efikasne alokacije sredstava. Liberalizam, kao poredak koji je kroz istoriju potvrdio svoju opravdanost, oslanja se na snagu individue, jednakost u pravima i obavezama individue, kao i toleranciji različitosti, ali bez davanja posebnih prava različitostima.

Kako vrijeme odmiče, to se sve više uviđa značajna uloga koju ekonomske slobode igraju u ekonomskom razvoju jedne države. U svijetu se više decenija mjeri nivo ekonomskih sloboda, gdje je indeks ostvaren u 2006. godini zabilježio rast u odnosu na 2005. godinu u iznosu od preko 22% i nalazio se na nivou od 6,6 (max 10). Ovo je rezultat mjerenja Heritage Foundation – SAD, a prema njima, analiza ekonomskih sloboda podrazumijeva analizu pedeset faktora koji su grupisani u deset kategorija i

to: trgovinska politika, porezi, državne intervencije u privredi, monetarna politika, tokovi kapitala i strana ulaganja, bankarstvo, kontrola nadnica i cijena, vlasnička prava, regulacija i siva ekonomija. Po njihovom mišljenju ekonomske slobode predstavljaju odsustvo državne prinude ili ograničenja nad proizvodnjom, raspodjelom i potrošnjom dobara i usluga.

Stepen ekonomskih sloboda mjeri i Fraser Institute – Canada, koji uzima u obzir slobodu razmjene i konkurencije, zaštitu ličnosti i privatne svojine. Ovaj indeks se dobija na osnovu analize stanja u pet oblasti: veličina državnog aparata, zakonska struktura i zaštita vlasničkih prava, monetarna politika, stabilnost cijena i sloboda korišćenja alterantivnih valuta, međunarodna razmjena i regulacija tržišta. Prema izvještaju ovog Instituta, ovogodišnja 60. pozicija Crne Gore, među 141 zemljom, dobar je rezultat, ali je konstatovano da se mora još dosta raditi na jačanju pojedinih parametara.

ZAKLJUČAK

Države koje su brzo prepoznale značaj ekonomskih sloboda i koje su svoje tržište „na vrijeme” učinile atraktivnim za strane investitore, imale su za rezultat uspješnu tranziciju. Restrukturiranjem privrede, izgradnjom tržišne ekonomije, razvojem demokratije i obezbjeđenjem povoljnog makroekonomskog ambijenta, uz veliki stepen zastupljenosti ekonomskih sloboda, sve veći broj država bilježi značajan rast i ponovo ću citirati Adama Smita: „Malo šta, osim mira, tržišta, niskih poreza, podnošljivo dobrog pravosuđa, je potrebno da zemlju uzdigne iz najnižeg varvarizma do najvišeg stepena prosperiteta”. Mislim da država treba da trasira put ekonomskih sloboda, jer je to pravi put koji vodi ka značajnom prosperitetu, a koji i nije tako daleko od nas.

Svima nam smeta status quo. Skloni smo da prihvatimo situaciju onakvu kakva je, da je smatramo prirodnim stanjem stvari, pogotovu kad je oblikovana nizom malih postepenih promjena. Teško je procijeniti koliko veliki je bio kumulativni efekat. Predstavlja napor izdići se iznad situacije, sagledati je drugim očima. Vrijedi učiniti taj napor. Rezultat će vjerovatno doći kao iznenađenje, da ne kažemo kao šok.

LITERATURA

- M. Fridman, *Sloboda izbora*, Global book, Novi Sad 1997.
F. A. Hayek, *Put u ropstvo*, Global book, Novi Sad 1997.
Adam Smith, *Bogatstvo naroda*, Global book, Novi Sad 1998.
F. A. Hayek, *Poredak slobode*, Global book, Novi Sad 2000.
M. Prokopijević, *Konstitucionalna ekonomija*, E-press, Beograd 2001.
V. Vukotić, *Politika i ekonomske slobode*, Politika i slobode, IDN, Beograd 2003.
V. Kavarić, P. Ivanović, *Index of Economic Freedom for Montenegro*, Podgorica 2006.
V. Drašković, R. Jovović, *Globalizacija u ekonomskom kontekstu*, Montenegrin Journal of Economics, Podgorica 2006.
V. Vukotić, *Economic Development and the Perspectives for Prosperity*, Crans Montana Forum, 2006.
www.heritage.org
www.fraserinstitute.ca

Danijela LAKETIĆ

ECONOMIC FREEDOM AS ESSENTIAL PRECONDITION FOR
FASTER ECONOMIC DEVELOPMENT OF ONE COUNTRY

Summary

Economic freedom as a belief in entrepreneurial energy of each individual is necessary and very important. Its give decisive impetus to the realization of economic prosperity and also contributes to the strengthening of political freedom. The state is in obligation to define rules of the game, equally valid for all market participants, without interference and limitation of individual rights.

Montenegro, as actually the youngest country in the world, has great potentials in each field and in that way has the opportunity to become one of the most important „small” countries, with good performances for successful business. As a society of free individuals, country should base it's own development on the private property, protection of properties rights, institutional frame for attraction of foreign investors and encouragement of enterprising. Capital inflow in countries that have the most favorable ambience for it's accumulation can be provided in terms of liberal and open economy, which represents economy with high level of economic freedom.

Montenegro is at a rank of 60 in the report of the Fraser Institute – Canada for the year 2007, but it is obviously that many things have to be done on the road of joining to the European Union, recognizing and implementing economic freedom.